

ARAB TILIDAGI O'XSHATISHLARDA LINGVO-MADANIY ASPEKTLARNING AKS ETISHI

Mamasoliyeva Dilbarxon O'ktamjonovna

Oriental Universiteti magistraturasi lingvistika(arab) yo'nalishi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10558926>

Annotatsiya. Ushbu maqola arab va o'zbek tillaridagi o'xshatishning lingvo-madaniy aspektlarini o'rganishga qaratilgan. U shuningdek, arab tiliga xos o'xshatishlar o'zbek tiliga o'girilganda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ayrim lingvistik muammolarni hal qilishda o'ziga xos yechimlar tadqiqi hamdir. Maqolada tarjimonlar madaniy soha bilan chambarchas bog'liq ushbu fenomenni boshqa tillarga o'girishda qanday lingvistik strategiyalar asosida saqlab qolishlari va mazkur ritorik omilni o'z ornida qo'llamaslik tarjimada qanday xato va kamchiliklarga olib kelishi tahliliy yoritilgan. Bu yerda markaziy o'rin tutuvchi asosiy fikr arabcha o'xshatishlarning o'zbek tiliga ifodali va aniq tarjima qilinishi o'zbek madaniyati va milliy til xususiyatlari yuzasidan chuqur bilimga asoslanishini taqozo qiladi, zero ana shunda tillararo almashinayotgan fikrlar va g'oyalar jarayonida mutanosiblik va muvofiqlik shakllanadi. Maqolada yana ba'zi muallif va tarjimonlar tomonidan arab tilidagi matnlar boshqa tillarga o'girilayotganda arab xalqlariga xos madaniy unsurlar ishtirokidagi muayyan tasviriy ifodalarni shaklan aynan saqlab qolishga intilishlari mazmunni yetarlicha qamrab ololmasliklariga olib kelishi ham atroflicha tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: tashbeh, badiiy san'atlar, o'xshatish, majoz, tasviriy ifoda, ko'chma ma'no.

REFLECTION OF LINGUISTIC AND CULTURAL ASPECTS IN SIMILES IN THE ARABIC LANGUAGE

Abstract. This article is aimed at studying the linguistic and cultural aspects of simile in Arabic and Uzbek languages. It is also a study of unique solutions in solving some linguistic problems that may arise when Arabic similes are translated into Uzbek. The article analyzes how translators preserve this phenomenon, which is closely related to the cultural sphere, on the basis of linguistic strategies when translating into other languages, and how failure to use this rhetorical factor in its place leads to errors and shortcomings in translation. The central idea here is that the expressive and accurate translation of Arabic similes into Uzbek requires a deep knowledge of the Uzbek culture and national language characteristics, because only then in the process of cross-linguistic exchange of thoughts and ideas, proportionality and compatibility is formed. The article also analyzes in detail the fact that some authors and translators, when translating Arabic texts into other languages, strive to preserve certain visual expressions with the participation of cultural elements characteristic of the Arab peoples in their form, which leads to insufficient coverage of the content.

Key words: allegory, artistic arts, simile, metaphor, pictorial expression, figurative meaning.

ОТРАЖЕНИЕ ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫХ АСПЕКТОВ В СРАВНЕНИЯХ АРАБСКОГО ЯЗЫКА.

Аннотация. Данная статья направлена на изучение лингвокультурологических аспектов сравнения в арабском и узбекском языках. Это также исследование уникальных решений некоторых лингвистических проблем, которые могут возникнуть при переводе

арабских сравнений на узбекский язык. В статье анализируется, как переводчики сохраняют это явление, тесно связанное со сферой культуры, на основе лингвистических стратегий при переводе на другие языки и как неиспользование этого риторического фактора вместо него приводит к ошибкам и недостаткам перевода. Центральная идея здесь заключается в том, что выразительный и точный перевод арабских сравнений на узбекский язык требует глубокого знания узбекской культуры и особенностей национального языка, поскольку только тогда в процессе межъязыкового обмена мыслями и идеями формируется соразмерность и совместимость. В статье также подробно анализируется тот факт, что некоторые авторы и переводчики при переводе арабских текстов на другие языки стремятся сохранить в их форме определенные изобразительные выражения с участием элементов культуры, характерных для арабских народов, что приводит к недостаточному освещению содержания.

Ключевые слова: аллегория, художественное искусство, сравнение, метафора, изобразительная выразительность, переносный смысл.

KIRISH

O'xshatish ritorikaning xos aspektlaridan biri bo'lib, u yozma va og'zaki nutqning birdek yorqin, jozibador va ifodali tarzda shakllanishida katta ahamiyatga ega. Badiiy ifoda vositasi sifatida u mutlaqo biri ikkinchisiga o'xshamaydigan ikki obyektning muqoyasasi ustiga quriladi. Bunday lingvistik ustqurmada o'xshatiluvchi arab tilida *mushabbih* (مشبه), o'xshatilayotgan narsa *mushabbih bihi* (مشبه به) deb ataladi. Tilshunoslikda o'xshatish munosabati sodda va qo'shma gap doirasida tadqiq etib kelinadi. O'xshatish sodda gaplarni falsafiy va nazariy nuqtai nazardan tadqiq etib chiqqan Nizomiddin Mahmudov: «... o'xshatish sodda gaplarda hamisha murakkab semantik struktura, kamida ikkita semantik propozitsiya ifodalangan bo'ladi», - deb qayd etadi.¹ O'xshatishning sintaktik qurilishi haqida gap ketganda, eng avvalo uning to'rt komponentli qurilma ekanligini unutmazlik kerak. M.Cheremisina tasnificha ular quyidagilardan tashkil topgan: 1) o'xshatish subyekt; 2) o'xshatish etaloni; 3) o'xshatish asosi; 4) o'xshatish shakli.²

M.Cheremisina tasnifiga qo'shilgan holda N.Mahmudov o'xshatishning to'rt komponentini quyidagi formula asosida $\{A[(B)P]C\}$ aks ettiradi. Uning A belgisi subyekt uchun, B belgisi etalon uchun, S belgisi o'xshatish asosi uchun keltirilgan. p belgisi o'xshatish shaklini ifoda etadi. Bu modelga ko'ra subyekt ega vazifasiga, etalon hol vazifasiga va o'xshatish asosi kesim vazifasiga xoslangan bo'ladi. O'xshatish shakli hamma vaqt o'xshatish etaloning morfologik shakli sifatida qayd etiladi. O'xshatish komponentlarini ko'rsatishda D.Xudoyberganova mazkur tasnifga qo'shilgan holda N.Mahmudovning maqolasiga³ havola beradi⁴.

¹ Махмудов Н. Ухшатиш содда гапларда семантик-синтактик асимметрия // Ж. Узбек тили ва адабиёти. -1986. -№ 6. -Б. 30

² Черемисина М. Сравнительные конструкции русского языка. Новосибирск, 1976. -С.17-18.

³ Махмудов Н. Ойбек шеъриятидаги ухшатишларнинг лингвопоэтикаси // Ж. Узбек тили ва адабиёти. 1983, №4. Б.48.

⁴ Худойберганова Д.С. Семантический и стилистический анализ конструкции подобиения в узбекском языке: АКД. Тошкент, 1999.

Aksariyat hollarda o'xshatish turli grammatik vositalar: *-dek/-day* qo'shimchasi yoki "go'yo", "kabi", "xuddi", "misli", "misoli", "yanglig'", "bamisoli" kabi ko'makchilar vositasida amalga oshadi. Shu bilan birga o'xshatish grammatik vositalarsiz amalga oshgan hollar ham tez-tez kuzatiladi. O'xshatiluvchi va o'xshatilmishni bir-biriga o'zaro bog'lovchi eng umumiy grammatik vosita bu "*-day, -dek*" qo'shimchalaridir. Ba'zi o'xshatishlar tarjima qilinayotgan tilda ham mos ekvivalenti borligi uchun tarjimon quyidagi misoldagi kabi ma'noni erkin uzatib berishi mumkin: شجاع كالاسد arslondek shijoatli.

Arab tilidagi o'xshatishlarni o'zbek tiliga tarjima qilish madaniy tavofutlardan chuqur xabardor bo'lmagan mutaxassislar ko'pgina anglanmagan qiyinchiliklar tug'dirishi mumkin. Ana shunday muammolarni chetlab o'tish uchun arab tilidagi xos o'xshatish hodisasini so'zma so'z saqlab qolishdan voz kechib, o'zbek lingua-madaniy muhitiga muqobil variantlarni tadbiiq etish lozim. Masalan Aziz⁵ tomonidan qilingan tahlilga nazar solsak: جنتاها كالفتاح asl ma'no yonoqlari olmadek, o'zbek madaniy muhitida ham olma, ham atirgul muvofiq o'xshatishlar sanaladi.

Adabiy-badiiy ijod jarayonida estetik mohiyatga urg'u berilganda so'zning leksik va semantik ma'nosi bir qadar o'zgarishga uchraydi, zero badiiy ifoda talabi bilan yuzaga kelgan bu tasviriy vosita yuqorida nazarda tutilgan ma'noning estetik uzatmasi o'zgarishidan turib o'z funksiyasini bajara olmaydi. Ritorik o'xshatishlarni bir tildan ikkinchi tilga tarjima qilish lingvistik va madaniy tafvutlar tufayli murakkab jarayon sanaladi. Mazkur murakkablik madaniyatlar o'rtasidagi mafkuraviy farqlar aniq yuzaga kelganda tarjima mas'uliyatini yanada oshiradi.

METAFORA VA O'XSHATISH

Metafora va o'xshatish tasviriy ifoda vositalari bo'lib, narsa-buyum va holatlarni ifodalash uchun qo'llaniladi. Metod o'laroq qiyoslash va taqqoslashdan foydalaniladi. O'zbek tilida o'xshatish qiyoslash metodidan foydalanilganda *kabi, -dek* singari ko'makchilarning ishtiroki yordamida yuzaga keladi. U odatda bir-biriga o'xshamaydigan ikki narsani qiyoslaydi. O'zbek lingvistikasida o'xshatish haqida dastlabki tadqiqot olib borgan M. Mukarramov o'xshatishning uch komponentdan tashkil topishi: o'xshatiluvchi, obyekt va o'xshovchi obraz o'xshatishning asosi ekanligiga urg'u beradi. O'xshatish vositasi asos sifatida hisobga olinmaydi. O'xshatishlar borasida maxsus ilmiy tadqiqot yuritgan D. Xudoyberganova o'xshatishlar to'rt asosdan iborat ekanligini, ayrim o'xshatish tizimlarida bu asoslarning biri uslub talabi bilan ifodalanmay qolishini ko'rsatadi. Olima o'xshatish asoslarining bu tarzda birining ifodalanmasligini uning ma'nosini boshqa qismlar orqali anglanishi bilan izohlab beradi.

Metafora narsa, belgi, harakat o'rtasidagi nisbiy o'xshashlikka asoslanadi:

-ko'ylakning yoqasi (o'z ma'nosi), soyning yoqasi (ko'chma ma'no);

- qattiq bodom (o'z ma'nosi), qattiq sovuq (ko'chma ma'no), qattiq muomala (ko'chma ma'no);

-xona toza (o'z ma'nosi), uning qalbi toza (ko'chma ma'no).

O'xshatish ham ko'chma ma'no ustiga qurilishi bilan metaforalarga o'xshash bo'lib, ular yordamida shaxs va predmetlar bir-biriga o'xshatiladi. Masalan:

Adashgan it kabi,

Furqat qayon borgum bilolmasman.

⁵ Aziz, Y. Y., Principles of Translation. Benghazi: University of Qar Younis.

Lekin o'xshatishlarda metaforalardan farqli o'laroq –*dek, -day, -simon, -vash, - namo, kabi, singari, yanglig', misoli, o'xshash* kabi vositalar qo'llaniladi. Masalan: Sardorbek – maktabimiz quyoshi. (metafora) Sardorbek bamisoli quyosh. (o'xshatish) Agar adabiyotshunoslikda ham metafora va o'xshatishni bir-biridan farqlaydigan bo'lsak, metafora istiora san'atini hosil qiladi, o'xshatish esa, tashbeh san'atini hosil qiladi.

ARAB TILIDA O'XSHATISH

Arab tilshunosligida o'xshatish التشبيه deb ataladi. Badiiy va adabiy nutqda ifodani estetik va ritorik jihatdan muayyan fikr yoki tuyg'uni pragmatik tasvirlab berishda, ikki qiyoslanuvchini bir-biriga bog'lashda, o'xshatiluvchini o'xshatilayotgan bilan ijobiy yoki salbiy ma'noda taqqoslanishi uchun ishlatiladi. Binobarin, o'xshatish lingvistik va estetik tasviriy ifoda vositasi sifatida qanchalik muvofiqligi, samaradorligi, ma'nodorligi va ayniqsa, o'quvchida nechog'lik taassurot qoldirayotgani bilan muallifdan muallifga farq qiladi.⁶ Bag'dodlik olim Vajida al Atrajiy o'xshatishga inson nutqning qadimiy shakli sifatida ta'riflaydi. Unga ko'ra o'xshatish ta'riflab berish, bayon qilish va oydinlashtirishning eng yaxshi yo'lidir. U ayni paytda ma'noning chuqur qatlamlariga yetish uchun ham yaxshi vosita hisoblanadi. Tavsiya o'laroq hatto karlar uchun ham ma'no-mazmunga ega til hodisasi sifatida qayd etadi.⁷

Al Jurjoniyning nuqtai nazariga ko'ra⁸ o'xshatish ifoda vositasi sifatida har turli narsalarni jamlay oluvchi, turli makonlar o'rtasidagi masofani u hatto sharq va g'arb qadar katta bo'lsa ham qisqartira oluvchi, mavhum tushunchalarga ham xuddi jonli mavjudotlardek mazmun kiritib oladigan, soqovni ham tilga kiritib, ajamdan arabdek so'zga chechanlik yasay oladigan lingvistik san'at turidir. U minerallar olamidagi hayotni tasvirlay oladi, qarama qarshilikni ko'rsatib beradi: *hayot va o'lim, suv va olov*.

Mashhur fors adibi Abu Hilol al Askariyga ko'ra⁹, o'xshatish ma'noni to'laroq ifodalab uni tasdiqlovchi, arabu ajam birdek e'tirof etgan ritorik hodisadir. Ulardan hech biri bu borada e'tiroz bildirmagan.

Abbosiyalar davrining yirik filolog olimi al Mubarrid -المبرد- arablar nutqida keng qo'llanilishini isbotlab bergan¹⁰. U yana arablarning nutqlari asosan o'xshatishlardan iboratligini e'tirof etish aslo mubolag'a bo'lmasligini ta'kidlaydi¹¹. Kishilar o'z nutqlarida o'xshatishdan ixtiyorsiz yoki maqsadli tarzda, qachonki unga zarurat tug'ilsa ham foydalanadilar. Undan kishilik jamiyatining barcha qatlamlari - arabu ajam, oliy va quyi tabaqa vakillari, qishloqliklari shaharliklar, sivilizatsiya egalariyu badaviylar, bilimli va bilimsiz, oqilu nodon - tomonidan birdek istifoda qilinadi. U shunday adabiy tasvir vositasiki, u muayyan bir til yoki irqqa xos bo'lmay, balki butun insoniyat uchun tabiiy xususiyat bo'lgan lingvistik komponentdir (Sheeba, 1985:2).

O'XSHATISHNING TARKIBIY QISMLARI

⁶ الاطرقجي, واجدة مجيد, 1978. التشبيهات القرآنية و بالعربية. بغداد

⁷ O'sha asar

⁸ الجرجاني, عبدالقاهر 1978. اسرار البلاغة. دار المعارف, بيروت

⁹ أبو هلال الحسن بن عبد الله بن سهل العسكري, الصنائع 1952, القاهرة, النشرة الأولى

¹⁰ ابو العباس محمد بن يزيد بن عبد الاكبر المعروف بالمبرد, 1998, طبعة بتحقيق عبد الحميد هندواي. طبعتها وزارة الاوقاف السعودية. صحيفة - 108

¹¹ O'sha manba. 108-bet.

Ali al Jundiya ko'ra¹², arab tilida o'xshatish lingvistik hodisa sifatida quyidagi to'rt unsur orqali yuzaga chiqadi:

1. Mavzu (o'xshatiluvchi) - المشبه;
2. Tasvir (o'xshatilayotgan narsa) - المشبه به;
3. O'xshatish jihati - وجه الشبه;
4. Bog'lovchi vosita yoki ko'makchi - أدوات التشبيه (كَا, كَ, مَثَل, كَانَ, يُضَاهِي, يُشَبِّهُ, مَحَاك)

O'xshatishning mazkur to'rt komponenti quyidagi misolda to'la namoyon bo'ladi:

Laylo onasidek go'zal. ليلي كوالدتها جمالاً

Ushbu misolda ot (Laylo ليلي) mavzu - o'xshatiluvchini ifodalasa, boshqa bir ot (onasi والدتها) tasvir - o'xshatilayot narsani bildiradi. bog'lovchi vositasini bajarayotgan ko'makchi bo'lib kelgan bo'lsa, جمال o'xshatish jihatini anglatuvchi nuqtadir.

O'xshatiluvchi va o'xshatilayotgan narsa (مشبه و مشبه اليه) muhim ikki unsur sanaladi. Al Jundiyning (1952 yilgi nashr,94-bet) fikriga ko'ra, ayrim komponentlarni tushirib qoldirish mumkin bo'lsa ham boshqa shunday qismlari borki (مشبه و مشبه اليه), ularsiz o'xshatish yuzaga chiqmaydi. Quyidagi misollarni tahlil qilamiz:

Ali sherdek shijoatlidir. علي شجاع كالاسد

Ali bamisoli sherdir. علي كالاسد

Ali sherdir. علي أسد

Birinchi misolda o'xshatishning barcha komponentlari ishtirok etgan. Ikkinchi misolda esa o'xshatish jihati - الشجاعة bahodirlik - tushirib qoldirilgan bo'lsada, ma'nosi aniq tushuniladi. Uchinchi misolda esa o'xshatish jihati ham (الشجاعة bahodirlik), bog'lovchi vosita (ك bamisoli) ham tushirib qoldirilib, ma'no to'g'ridan-to'g'ri ifodalangan.

O'XSHATISH TURLARI

Doktor Abdurauf (2006 yilgi nashri, 207-8 betlar) o'xshatishning mushabbah va mushabbah ilayhiga ko'ra, ko'makchilar ishtiroki va o'xshatish jihatiga muvofiq o'n to'rt turini keltiradi. Bular:

1. Bir turli yagona o'xshatish:
نصيحتك كالدواء - *Maslahatingiz misoli dori-darmon;*
2. Ko'p o'xshatishli struktura:
هذا الرئيس الشركة كسابقه في الكذب و الفساد و الجهل و الرياء
Kompaniyaning bu boshlig'i ham yolg'onchilikda, korrupsiyada, kaltabinlikda va ikkiyuzlamachilikda avvalgisi kabi.
3. Ikki turli o'xshatish yoki qo'shma o'xshatish:
الشمس مثل الكرة الذهبية - *Quyosh bamisli oltin to'p;*
4. Ta'rif o'rnidagi o'xshatish (izohlovchi o'xshatish):
كلامك كالعسل - *So'zlaringiz asal kabi;*
5. Tafsilotli o'xshatish:
كلامك كالعسل حلاوة - *So'zlaringiz shirinlikda asal kabi;*
6. Cheklanmagan o'xshatish:
نصيحتك كالذهب - *Maslahatingiz oltin kabi;*

علي الجندي , فن التشبيه , (1952) , نضحة المصرية, مصر , صحيفة 133 12

7. Tasdiqlangan, qayd qilingan o'xshatish:
نصيحتك ذهب - *Maslahatingiz oltindir;*
8. Sezgi a'zolari bilan his qilishga asoslangan o'xshatish(hissiy+hissiy):
هذا العصير كماء البحر - *Bu sharbat baayni dengiz suvi;*
9. Intellektual hodisaga suyanuvchi o'xshatish(ongli+ongli):
الجوع كاليأس - *Ochlik nochorlikdir;*
10. Aqliy va hissiy hodisaga asoslangan o'xshatish(ongli+hissiy):
حظي كدقيق في يوم عاصف - *Mening toleim bamisli bo'ronli kundagi unga o'xshaydi;*
11. Hissiy va ongli o'xshatish (hissiy+ongli):
هذا العطر كالسعادة - *Bu atir saodatdekdir;*
12. Tasavvurga qurilgan o'xshatish:
جسمه كجسم الديناصور - *Uning jismi dinozavr jismidek;*
13. Teskari o'xshatish:
النار كالنفق - *Olov munofiqlik singaridir;*
14. Ta'sir faktoriga qurilgan o'xshatish:
زيد أسد - *Zayd sherdir.*

O'XSHATISHDAN KO'ZLANGAN MAQSADLAR

O'xshatishdan turli maqsadlarda foydalaniladi. Al Jundiyya ko'ra (1952:200-2023) quyidagi maqsadlar farqlanadi:

1. Mavzu bayon qilingan vaziyat yoki kontekstni oydinlashtirish uchun:

كأنك شمس و الملوك كواكب إذا طلعت لم يبدمنهن كواكب

Sen bamisli quyoshdiansan, o'zga shohlar esa yulduzlardir. Qachonki quyosh chiqar ekan, yulduzlar deyarli g'oyib bo'lgusidir¹³;

2. Mavzu doirasida berilgan kuchning qanchalik cheklanganligini yoki muayyan zaiflikni to'laroq ta'riflash uchun:

فيها إثنان و أربعون حلوبة سوداء كخافية الغراب الاسخم

Qirq ikki urg'ochi tuya borki,

Misoli qora qarg'aning poyafzalidek qora¹⁴.

3. Kontekstdan anglashilgan holatning barqarorligini tasdiqlash uchun:

إن القلوب إذا تناثر ودها مثل الزجاجه كسرها لا يجب

Bordiyu qalbdan muhabbat yuz o'girdudek bo'lsa,

Baayni singan shishadek uni butlamoq amri maholdir¹⁵

4. Bir-biriga zid ikki narsaning o'rtasidagi ma'lum bir o'xshashlikni ochib berish uchun:

انت كالشمس تبعد إن تسامى ويدنو منها النور و الشعاع

Sen misli quyoshdiansanki, u ko'p yiroqdir,

Va lek insonlarga uning nuri va yorug'ligi yaqindir;¹⁶

5. Go'zallashtirish uchun:

¹³ Shittu,S.A(2012). A Course in Arabic Rhetoric. Nigeria: National Open University of Nigeria Press, Page-22.

¹⁴ O'sha asar

¹⁵ O'sha asar

¹⁶ O'sha asar

جسمك كالحريير - Jisming bamisli ipak¹⁷

6. Ma'lum bir kamchilik yoki aybni tanqid qilish uchun:

يأكل زيد كالبيهيمه - Zayd hayvondek ovqatlanadi¹⁸

TARJIMA VA MADANIY OMIL

Nyumark tarjima jarayonida madaniy omil qiymati haqida fikr bildirar ekan, boshqa hech bir jihat tilning va muayyan tekstlarning yaxlit bir kompleks tabiatini tarjima amaliyotidek ko'rsata bera olmasligini ta'kidlaydi¹⁹. Bundan tashqari yozma nutqning qanchalik ifodaliligi tarjimada yaqqol ko'rinadi. Tarjima yangi bilimlarning keng yoyilishida ham katta ahamiyatga ega. Boshqa tamaddunlardagi madaniyat rivojining har bir aspektini anglashga urinish bir paytning o'zida kishilarni o'z madaniyatlarini chuqurroq tushunishlariga, uni boyitishiga ham olib keladi.

Azizning mulohazalariga ko'ra madaniyatga aniq qilib jamiyat a'zolari tomonidan umum e'tirof etilgan e'tiqodga asoslangan tamoyillar majmui deb ta'rif berish mumkin. U bilan jamiyat a'zolari xulq-atvori, turmush tarzi tartibga solinadi. Bu esa o'z navbatida din, iqtisodiyot, siyosat, til va adabiyotni ham o'z ichiga oladi²⁰. Binobarin, til madaniyatning ajralmas tarkibiy qismi sifatida o'xshatish berilgan til va mana shu o'xshatish tarjima qilinayotgan til mansub bo'lgan lingvo-madaniy xususiyatlarni aks ettiradi. Shunnaqning fikricha²¹, tarjimon o'xshatishlar aks etgan iboralarni o'girish jarayonida so'zma-so'z tarjimaga emas, g'oyalar ifodasiga e'tibor qaratish kerak. Tili o'girilayotgan xalq madaniyati bilan yaqindan tanishish bu jarayonning muhim qismidir. Ilyos Osim²² muayyan madaniyatga xos bo'lgan o'xshatish muqobili topilmagan taqdirda, aynan ekvivalenti bo'lmasa ham bir xil funksiyani bajaruvchi boshqa o'xshatishni qo'llash mumkinligiga oid mulohaza bildiradi. Bu o'rinda u qorni misol sifatida keltiradi. Qor bilan bevosita tanish bo'lmagan madaniyat tiliga qor markaziy o'rin tutuvchi o'xshatishni o'girish uchun qorga funksional o'xshash bo'lgan boshqa ramzdan foydalanish mumkin, masalan, paxta ana shunday vosita bo'la oladi.

Demak, bir tildagi *qordek oq* jumlasini boshqa tilga *paxtadek oq* deya o'girish mumkin. Kruzning nuqtai nazariga ko'ra²³, tarjima nafaqat lingvistik jarayon, balki madaniy jarayon ham bo'lib, ikki madaniyat o'rtasidagi muloqotni amalga oshiradi, zero o'z xususiyatlariga ko'ra tarjima jarayoni ikki tomonlama bog'lovchi aspektga ega bo'lib, asliy til mansub bo'lgan madaniy muhit bilan xorijiy til muhiti o'rtasida o'ziga xos ko'prik vazifasini o'taydi. U yana bir muhim omilni ta'kidlar ekan, ikki til o'rtasidagi fundamental madaniy asos bir-biridan qanchalik tafovutli bo'lib borsa, tarjimonlar ayni jihat ustida ko'proq ishlashlari lozim bo'lib boradi²⁴.

¹⁷ Hussein Abdul-Raof, Arabic Rhetoric: A Pragmatic Analysis, Page-206

¹⁸ Hussein Abdul-Raof, Arabic Rhetoric: A Pragmatic Analysis, Page-209

¹⁹ Newmark, P. (1981). **Approaches to translation**. Language and teaching series. Pergamon. UK.

²⁰ Aziz, Y. Y., Principles of Translation. Benghazi : University of Qar Younis, Page-85.

²¹ Shunnaq, A., Dollerup, C., Saraireh, M., (1998). Issues in Translation.

Amman: Irbid National University and Jordan Translators' Association

²² Ilyas, Asim, I., (1988). **Theories of Translation**. Mosul: Mosul University Press

²³ Cruise, Alan, (2006). **A Glossary of Semantics and Pragmatics**. Edinburgh: Edinburgh University Press Ltd, Page-11

²⁴ Cruise, Alan, (2006). **A Glossary of Semantics and Pragmatics**. Edinburgh: Edinburgh University Press Ltd, Page-12

O'xshatishlarda aks etgan lingvo-madaniy xususiyatlar tarjima tufayli boshqa bir tilda ifodalanganda o'ziga xos fenomenlar - mahalliy madaniyatni ifodalovchi so'z va iboralar, tasviriy ifodalar, ularning kelib chiqishi va nutqda qo'llanilishi - saqlanib qolishi zarurdir.

TADQIQOT UCHUN TANLAB OLINGAN AYRIM O'XSHATISHLAR TAHLILI

Tadqiqot uchun arab adabiy tilida ko'p uchraydigan o'xshatishlarning yettitasi tanlab olindi va ularning leksik va semantik tahlili modellashtirildi.

1. ابي حكيم كلقمان (Al Maydaniy, Vol.1.Page-222);
2. انت حقود كالجمال (Al Maydaniy, Vol.1.Page-222);
3. ليلي جميلة كالبدنر (Al Maydaniy, Vol.1.Page-223);
4. انت هنا امن من حمام مكة (Almaydaniy, Vol.1.Page-87);
5. فلان اعمر من نسر (Al Maydaniy, Vol.2.Page-50);
6. هذا الرجل احمق كجحا (Al Maydaniy, Vol.1.Page-223);
7. هو كريم كالبحر (Abdul-Raof,2006,Page-199).

Ushbu o'xshatishlarning leksik va semantik tahlilida Pierini tomonidan taklif etilgan lingvo-strategiyadan foydalanildi²⁵:

1. So'zma-so'z tarjima - bunda ayni o'xshatish vositasining o'zi saqlanib qoladi (inglizcha: retention of the same vehicle - LT);
2. O'xshatish vositasining tarjima jarayonida boshqa vositaga almashtirilishi (inglizcha: replacement of the vehicle with a different vehicle - RVDV);
3. Agarda ibora tarzda ifodalangan bo'lsa o'xshatishning tub mazmuniga qadar qisqarishi (inglizcha: reduction of the simile, if idiomatic, to its sense - RSIS);
4. O'xshatishdagi ayni vositaning o'zini o'xshash xususiyatlarni to'laroq ifodalagan holatda saqlab qolish (inglizcha: retention of the same vehicle plus explication of similarity features - RSV+ESF);
5. O'xshatishda foydalanilgan vositani kuchaytirilgan boshqa ma'no beruvchi bilan almashtirish (inglizcha: replacement of the vehicle with a gloss - RVG);
6. O'xshatishning tushirib qoldirilishi (inglizcha: omission of the simile - OS).

Ushbu modul bo'yicha maxsus tanlab olingan arabcha o'xshatishlarning o'zbekcha ekvivalenti qanday tanlanilishi bo'yicha jadval tuzib, batafsil tahliliy ma'lumot berildi.

Birinchi jadval:

O'xshatish(qiyoslash)l	ابي حكيم كلقمان	Lingvo-strategiya
1 - Modul asosi	Otam xuddi Luqmon dono bo'lganidek donodir	O'xshatishdagi ayni vositaning o'zini o'xshash xususiyatlarni to'laroq ifodalagan holatda saqlab qolish
2 - Modul asosi	Otam Luqmondekdir	So'zma-so'z tarjima

²⁵ Pierini, P., (2007): **Simile in English**: From description to translation. CÍRCULO de Lingüística Aplicada a la Comunicación (clac) 29, 21-43

3 - Modul asosi	Otam bamisli boyqush	O'xshatish vositasining tarjima jarayonida boshqa vositaga almashtirilishi
4 - Modul asosi	Otam Sulaymondek donishmanddir	O'xshatish vositasining tarjima jarayonida boshqa vositaga almashtirilishi
5 - Modul asosi	Otam misoli Sulaymondur	O'xshatish vositasining tarjima jarayonida boshqa vositaga almashtirilishi
6 - Modul asosi	Otam shu qadar dono	Agarda ibora tarzda ifodalangan bo'lsa o'xshatishning tub mazmuniga qadar qisqarishi

Ikkinchi jadval

O'xshatish(qiyoslash) ²	هو كريم كالبجر	Lingvo-strategiya
1 - Modul asosi	U juda saxiy	Agarda ibora tarzda ifodalangan bo'lsa o'xshatishning tub mazmuniga qadar qisqarishi
2- Modul asosi	Uning qo'li ochiq	Agarda ibora tarzda ifodalangan bo'lsa o'xshatishning tub mazmuniga qadar qisqarishi
3 - Modul asosi	U saxovatda bamisli dengiz kabidir	O'xshatishdagi ayni vositaning o'zini o'xshash xususiyatlarni to'laroq ifodalagan holatda saqlab qolish
4 - Modul asosi	U dengizdek saxiydir	O'xshatishdagi ayni vositaning o'zini o'xshash xususiyatlarni to'laroq ifodalagan holatda saqlab qolish
5 - Modul asosi	U pulga xasis emas	Agarda ibora tarzda ifodalangan bo'lsa o'xshatishning tub

		mazmuniga qadar qisqarishi
6 - Modul asosi	U Xotami Toydek saxiydir	O'xshatish vositasining tarjima jarayonida boshqa vositaga almashtirilishi

Uchinchi jadval

O'xshatish(qiyoslash)3	انت حقوق كالجمل	Lingvo-strategiya
1 - Modul asosi	Sen tuyadek baxilsan	O'xshatishdagi ayni vositaning o'zini o'xshash xususiyatlarni to'laroq ifodalagan holatda saqlab qolish
2 - Modul asosi	Sen yovuzsan	Agarda ibora tarzda ifodalangan bo'lsa o'xshatishning tub mazmuniga qadar qisqarishi
3 - Modul asosi	Sen tuyadek badjahlsan	O'xshatishdagi ayni vositaning o'zini o'xshash xususiyatlarni to'laroq ifodalagan holatda saqlab qolish
4 - Modul asosi	Sen tuyadeksan	So'zma-so'z tarjima
5 - Modul asosi	Sen juda badjahlsan	Agarda ibora tarzda ifodalangan bo'lsa o'xshatishning tub mazmuniga qadar qisqarishi
6 - Modul asosi	Sen tuyasan	So'zma-so'z tarjima

To'rtinchi jadval

O'xshatish(qiyoslash)4	ليلى جميلة كالبدر	Lingvo-strategiya
1 - Modul asosi	Laylo to'lin oydan ham go'zalroqdir	O'xshatishdagi ayni vositaning o'zini o'xshash xususiyatlarni to'laroq ifodalagan holatda saqlab qolish
2 - Modul asosi	Laylo oydek go'zaldir	O'xshatishdagi ayni vositaning o'zini o'xshash xususiyatlarni to'laroq

		ifodalagan holatda saqlab qolish
3 - Modul asosi	Laylo bamisoli to'lin oydir	So'zma-so'z tarjima
4 - Modul asosi	Laylo go'zallikda oydekdir	O'xshatishdagi ayni vositaning o'zini o'xshash xususiyatlarni to'laroq ifodalagan holatda saqlab qolish
5 - Modul asosi	Laylo shu qadar go'zal	Agarda ibora tarzda ifodalangan bo'lsa o'xshatishning tub mazmuniga qadar qisqarishi
6 - Modul asosi	Laylo sen tasavvur qilgandan ham ko'ra go'zalroqdir	O'xshatishda foydalanilgan vositani kuchaytirilgan boshqa ma'no beruvchi bilan almashtirish

Beshinchi jadval

O'xshatish(qiyoslash)5	انت هنا امن من حمام مكة	Lingvo-strategiya
1 - Modul asosi	Sen bu yerda sog' va omonsan	Agarda ibora tarzda ifodalangan bo'lsa o'xshatishning tub mazmuniga qadar qisqarishi
2 - Modul asosi	Sen bu yerda shu qadar omonsan	Agarda ibora tarzda ifodalangan bo'lsa o'xshatishning tub mazmuniga qadar qisqarishi
3 - Modul asosi	Sen bu yerda juda omonsan	Agarda ibora tarzda ifodalangan bo'lsa o'xshatishning tub mazmuniga qadar qisqarishi
4 - Modul asosi	Sen bu yerda juda omondirsan	Agarda ibora tarzda ifodalangan bo'lsa o'xshatishning tub mazmuniga qadar qisqarishi

5 - Modul asosi	Sen bu yerda ishonchli qo'llardasan	Agarda ibora tarzda ifodalangan bo'lsa o'xshatishning tub mazmuniga qadar qisqarishi
6 - Modul asosi	Bu yerda sen Ka'baning kabutarlaridek omongan	O'xshatish vositasining tarjima jarayonida boshqa vositaga almashtirilishi

Oltinchi jadval

O'xshatish(qiyoslash)6	فلان اعمر من نسر	Lingvo-strategiya
1 - Modul asosi	Kishi burgutdek barhayot(yoshini bilib bo'lmaydi)	O'xshatishdagi ayni vositaning o'zini o'xshash xususiyatlarni to'laroq ifodalagan holatda saqlab qolish
2 - Modul asosi	Kishi osmondagi oydek uzoq yashagan	O'xshatish vositasining tarjima jarayonida boshqa vositaga almashtirilishi
3 - Modul asosi	Kishi burgut singari sanoqsiz yillarni yashagan	O'xshatishdagi ayni vositaning o'zini o'xshash xususiyatlarni to'laroq ifodalagan holatda saqlab qolish
4 - Modul asosi	Kishi bamisoli burgut	So'zma-so'z tarjima
5 - Modul asosi	Kishining yoshini bilib bo'lmaydi	O'xshatishning olib tashlanishi
6 - Modul asosi	Kishi qarg'aning yoshiga kirgan	O'xshatish vositasining tarjima jarayonida boshqa vositaga almashtirilishi

Arab madaniyatida burgut bardavomlik timsoli sanalib, tashbehlarda uzoq umr ko'rganlarga nisbatan qo'llaniladi. Albatta ushbu qush timsol o'laroq arab lingvo-madaniy platformasida tasodifan paydo bo'lib qolmagan, zero u sahro kengliklarida umr o'tkazuvchi badaviylar hayotining ajralmas bir qismi bo'lib qolgan. Shu sabab ushbu aks etgan o'xshatishlar va maqollarni arab madaniyatida ko'plab uchratishimiz mumkin. O'zbek tilida esa uzoq umr ramzi sifatida burgutga o'xshab ketuvchi qarg'adan keng foydalaniladi.

Yettinchi jadval

O'xshatish(qiyoslash)7	هذا الجمل احمق كججا	Lingvo-strategiya
1 - Modul asosi	Bu kishi chinakam ahmoq	Agarda ibora tarzda ifodalangan bo'lsa

		o'xshatishning tub mazmuniga qadar qisqarishi
2 - Modul asosi	Bu kishi rostakam esipast	Agarda ibora tarzda ifodalangan bo'lsa o'xshatishning tub mazmuniga qadar qisqarishi
3 - Modul asosi	Bu kishi shu qadar ahmoq	Agarda ibora tarzda ifodalangan bo'lsa o'xshatishning tub mazmuniga qadar qisqarishi
4 - Modul asosi	Bu odam Juhodek tentak	O'xshatishda foydalanilgan vositani kuchaytirilgan boshqa ma'no beruvchi bilan almashtirish
5 - Modul asosi	Bu kishi haqiqiy tentakdan boshqa narsa emas	Agarda ibora tarzda ifodalangan bo'lsa o'xshatishning tub mazmuniga qadar qisqarishi
6 - Modul asosi	Bu kishi bamisoli Juho	So'zma-so'z tarjima

Juho Sharq o'lkalari og'zaki adabiyotida mashhur obraz. Uning aynan qaysi paytdan boshlab, ilk marotaba arab qissalariga kirib kelgani noma'lum bo'lsada, milodiy 9-asr taxminiy dastlabki davr sifatida tilga olinadi. Juho ertaklari barcha arab diyorlarida keng tarqalgan. Juho Eron, Turkiya va Markaziy Osiyo mintaqalarida ko'proq Nasriddin Afandi nomi bilan mashhur. Juho ertaklari nodonlik va donolik o'rtasidagi juda nozik chegarani ifodalash uchun aytiladi. Juho adabiy obraz sifatida hech qachon o'lmaydi - yoshu qari tomonidan uning qissalari so'zlanaveradi. An'anaviy hikoyalarda esa u ko'proq podshohning yoki sultonning nodon xizmatchisi sifatida namoyon bo'ladi. Binobarin, arab madaniyatida Juho ahmoqlik ramzi sifatida qo'llaniluvchi timsol vazifasini bajaradi. O'xshatishlarda ko'p qo'llaniluvchi mazkur leksik hodisa faqatgina musulmon Sharqiga xosligi bilan ajralib turadi.

XULOSA

Tadqiqot so'ngida bir qator umumlashtirishlardan so'ng quyidagilarni xulosa qilamiz:

1. O'xshatish adabiy-badiiy lingvistik xususiyat sifatida barcha dunyo tillariga xos bo'lib bundan arab va o'zbek tillari ham mustasno emas. O'xshatish xoh adabiy bo'lsin, xoh badiiy bo'lsin nutqdagi mazmun va maqsadni to'laroq anglashga xizmat qiladi, o'quvchini o'ziga jalb qiladi, ma'nosiga chuqurroq kirishga undaydi;

2. O'zining lingvo-madaniy xususiyatlariga ko'ra muayyan tildagi o'xshatishlarni boshqa tillarga bevosita o'girish murakkab masala hisoblanadi;
3. O'xshatishlarni tarjima qilish jarayonida eng muhim omil bu eng munosib strategiyani tanlashdir (so'zma-so'z tarjima, o'xshatish vositasi sifatida ishlatilgan so'zning boshqa ko'chma ma'noda emas, o'z ma'nosida kelgan so'z bilan almashtirish va hokazo);
4. Ba'zan tadqiqotchilar arab tilidagi muayyan o'xshatishni boshqa tilda ifodalashda asosan shaklni saqlab qolishga intilib, mazmunni anglashda katta mavhumlik paydo bo'lishiga sabab bo'lishadi;
5. Muayyan hollarda biz ba'zi tadqiqotlarda مشبهه dagi tasvir vositasini o'zgartirmasdan turib boshqa tilda lingvo-madaniy xususiyatlarni aks ettira olmaslik ikki til mansub bo'lgan madaniy muhit bilan yaxshi tanish bo'lmaslikdan kelib chiqadi;
6. Ba'zan arab tilidagi o'xshatishlar ibora tarkibida keltirilgan bo'lsa, bu iborani o'zbek tilida mazmunini aynan beruvchi ekvivalenti bilan almashtirish bilan tarjima qilish hamisha ham o'zini oqlamaydi. Bunday hollarda o'xshatish tasviriy vosita sifatida olib tashlansa ham ma'nosi to'g'ridan-to'g'ri o'girilishi samarali metod hisoblanadi;
7. Garchand o'xshatish oson fahmlab olinuvchi adabiy hodisa bo'lsa ham muayyan tildagi o'xshatishni boshqa tilga aynan o'girish pragmatik va semantik masalalar tufayli murakkab jarayon hisoblanadi;
8. Lingvo-madaniy xususiyatlar o'xshatishlarda muhim o'rin tutadi. Aytaylik, *Sulaymon metin toshdek* misolida tosh arab madaniyatida kuchlilik timsoli bo'lsa, boshqa madaniyatlarda u gapirmaydigan, gung shaxsni anglatadi;
9. O'xshatishlarda qo'llanilgan timsollar o'zaro anglashuv zarurati tufayli almashishi mumkin: *حقود كالجمل tuyadek badjahl = ilondek jahldor* va hokazo;
10. O'xshatishda ko'p ishlatiluvchi yuklamalar boshqa tilda to'g'ridan-to'g'ri ma'no anglatuvchi xususiyati tufayli olib tashlanishi mumkin, bunda o'xshatish hodisasi saqlanib qoladi.

REFERENCES

1. الاطرقجي, واجدة مجيد, 1978. التشبيهات القرآنية و بالعربية. بغداد
2. الجرجاني, عبدالقاهر, 1978. اسرار البلاغة. دار المعارف, بيروت
3. أبو هلال الحسن بن عبد الله بن سهل العسكري, الصناعتين, 1952, القاهرة, النشرة الاولى
4. ابو العباس محمد بن يزيد بن عبد الاكبر المعروف بالمبرد, 1998, طبعة بتحقيق عبد الحميد هنداوي. طبعتها وزارة الاوقاف السعودية.
5. علي الجندي, فن التشبيه, (1952), نضحة المصرية, مصر
6. Махмудов Н. Ухшатиш содда гапларда семантик-синтактик асимметрия // Ж. Узбек тили ва адабиёти. -1986. -№ 6;
7. Махмудов Н. Ойбек шеъриятидаги ухшатишларнинг лингвопоэтикаси // Ж. Узбек тили ва адабиёти. 1983, №
8. Черемисина М. Сравнительные конструкции русского языка. Новосибирск, 1976;
9. Худойберганаева Д.С. Семантический и стилистический анализ конструкции подобиения в узбекском языке: АКД. Тошкент, 1999.
10. Aziz, Y. Y., (1999). Principles of Translation. Benghazi : University of Qar Younis;

11. Baldick, C .,(2001).The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms.Oxford: Oxford University Press;
12. Best ,Wilfred D.,(1958).Student's Companion. Glasgow: Collins Clear Press;
13. Child, P Fowler. R.,(2006). The Routledge Dictionary of Literary Terms . USA: Routledge;
14. Cleary, Brian P.,(2009).What Are Similes and Metaphors? USA:Millbrook Press;
15. Cruise, Alan, (2006).A Glossary of Semantics and Pragmatics.Edinburgh: Edinburgh University Press Ltd;
16. Crystal, D., (1992). An Encyclopedic Dictionary of Language and Languages. Blackwell Publishing: USA;
17. Cuddon, J.A.,(1980): Literary Terms and Literary Theory. Fifth Edition. Canada: Basil Blackwell Ltd;
18. House,J.,(2009).Translation. Oxford : Oxford University Press;
19. Ilyas, Asim, I.,(1988).Theories of Translation. Mosul: Mosul University Press;
20. Kennedy, George, A.,(2007).Aristotle on Rhetoric :A Theory of Civic Discourse. *Second Edition*. OXFORD: Oxford University Press;
21. Kleiser, G.,(1910):Similes and Their Use. USA: Funk and Wagnalls Company;
22. Larson ,ML. (1984). Meaning- Based Translation: A Guide to CrossLanguage Equivalences. United States of America: University Press of America, In. ;
23. Leech, G., (1969). A Linguistic Guide to English Poetry. Longman:London and New York;
24. Newmark, P. (1981). Approaches to translation. Language and teaching series. Pergamon. UK;
25. Pierini, P., (2007):Simile in English: From description to translation. CÍRCULO de Lingüística Aplicada a la Comunicación ;
26. Quinn,Edward,(2006). A Dictionary of Literary and Thematic Terms, Second Edition. NY: InfoBase Publishing ;
27. Shehab, H.M.,(1985).The Philological Treatment of Qur'an Similes in the Works of Philologists, Exegetes, Literary and Literal Theories. M.Phil .Thesis. University of St. Andrews;
28. Shittu,S. A. (2012). A Course in Arabic Rhetoric. Nigeria: National Open University of Nigeria Press ;
29. Sommer,E.,(2013).Similes Dictionary.2nd edition,USA:Visible Inc Press;
30. Shunnaq,A.,Dollerup,C.,Sarairh,M.,(1998).Issues in Translation.Amman: Irbid National University and Jordan Translators' Association;
31. Wilstach,F.,(1996).A Dictionary of Similes. Toronto: Thomas Allen Publishers.